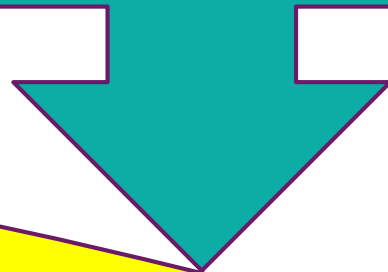

Мавзу: КОРХОНАНИ МОДДИЙ РЕСУРСЛАР БИЛАН ТАЪМИНЛАНИШИ ВА УЛАРДАН САМАРАЛИ ФОЙДАЛАНИШНИНГ ТАҲЛИЛИ

► Режа:

- 1. Бозор иқтисодиёти шароитида корхоналарнинг моддий ресурслар билан таъминланганлигини таҳлил қилишнинг аҳамияти, таҳлил вазифалари ва ахборот манбалари;
- 2. Моддий ресурслар билан таъминланганлик ва улардан фойдаланиш самарадорлигини ифодалайдиган кўрсаткичлар тизими;
- 3. Корхонанинг моддий техника таъминоти режасининг бажарилишини таҳлили;
- 4. Корхонанинг материал ресурслар билан таъминланганлигини таҳлили;
- 5. Материал ресурслардан фойдаланиш самарадорлиги ва уларни ишлаб чиқариш хажмига таъсирини таҳлили.

1. Бозор иқтисодиёти шароитида ҳар қандай корхона асосий мақсадига эришиш учун ишлаб чиқариш харажатларини жумладан меҳнат предметларидан тежаб-тергаб фойдаланишга алоҳида эътибор берадилар. Чунки шунинг натижасида улар ўз фойдаларини кўпайтиришга оқибат натижада фойдалилик даражасини оширишга эришадилар. Маҳсулот ишлаб чиқаришда меҳнат предметларининг аҳамияти улкан. Уларсиз айрим ҳолларда маҳсулот ишлаб чиқариш имконияти чекланади айрим ҳолларда эса умуман мумкин эмас.

Масалан, меҳнат предмети ҳисобланган металллар электр қувватлари ва бошқалар мавжуд бўлмаса маҳсулот ишлаб чиқариш ҳам чекланади. Шундай экан меҳнат предметларига саноат ишлаб чиқаришида нималар киришлилигини аниқлаб олиш лозим.

Адабиётларда, корхона ҳужжатларида кўрсатилишича меҳнат предметларига қуйидагилар киритилган:

хом-ашё ва материаллар;

электро-энергия;

ёқилғи;

ёғловчи материаллар;

кам баҳоли ва тез тўзувчи буюмлар ва бошқалар.

Меҳнат предметларига бўлган талаб мустақил равишда корхона томонидан режалаштирилади. Ўзбекистон Республикасининг "Корхоналар тўғрисида"ги Қонунининг 22-моддаси биринчи бандида бу хусусда шундай дейилади:

"Корхона бозор талабларини, эҳтимолда тутилган шерикларининг имкониятларини ўрганиш, нарх-навонинг ўзгариши тўғрисидаги ахборот асосида ўз ишлаб чиқаришининг таъминотини, бозорларда (товарлар, хизматлар, молия бозорларида) монополияга қарши қонунларнинг талабларини назарда тутган ҳолда бевосита ёки воситачи орқали олди-сотдини, маҳсулот сотишни ва ўз ишлаб чиқаришининг таъминотини мустақил амалга оширади".

Корхоналарнинг моддий ресурслар билан ўз вақтида, зарурий миқдорларда, белгиланган сифатда ҳамда бир маъромда таъминланиши шу билан биргаликда улардан рационал фойдаланиш пировардида унинг иқтисодий ривожланиши ва тараққий этиши учун ҳар тамонлама таъсир этади.

Саноат корхоналарида маҳсулот ишлаб чиқариш ҳажмларининг ошиши ўз навбатида моддий ресурслардан фойдаланиш кўламининг ҳам кенгайишига олиб келади. Шунинг учун моддий ресурслардан тежаб тергаб фойдаланиш муҳим масалалардан бири ҳисобланади.

Моддий ресурслардан самарали фойдаланишни йўлга қўйишда иқтисодий таҳлилнинг аҳамияти каттадир. Корхонада моддий ресурслардан қай даражада фойдаланилаётганлигини таҳлил этиш натижасида ишлаб чиқарилаётган маҳсулотларга сарфланаётган харажатларни тежаш мақсадида фойдаланилмай қолган ички имкониятларни топиш мумкин.

Корхоналарнинг моддий ресурслар билан таъминланганлигини ва улардан самарали фойдаланишни таҳлил этишда иқтисодий таҳлилининг энг асосий вазифалари бўлиб қуйидагилар ҳисобланади:

А

- корхона, бирлашмаларнинг зарурий моддий ресурслари билан таъминланганлик даражасини аниқлаш;
- моддий техника таъминоти белгиланган режасининг ҳақиқатга яқинлигини текшириш;

Б

- моддий ресурсларни корхонага етказиб бериш ҳажмини, комплекслигини, сифатлигини, сўртлигини ҳамда маромийлигининг даражасини белгилаш
- транспорт-тайёрлов харажатларини ҳисоблаш;

В

- моддий ресурсларни етказиб бериш борасида корхоналараро тузиладиган шартномаларнинг ўз вақтида тузилганлигини аниқлаш;
- материаллардан самарали фойдаланиш кўрсаткичларини аниқлаш ва уларни маҳсулот ҳажмига ҳамда унинг таннархига таъсирини микдор жихатдан ҳисоблаш;

Г

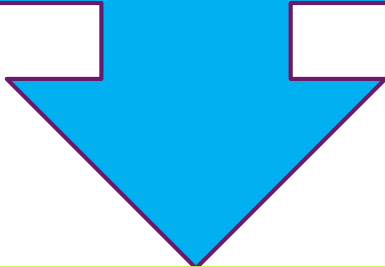
- хом ашё, ёқилғи ва материалларга баҳо беришда фойдаланилмай қолган ички имкониятларини аниқлаш, таҳлил этиш ва бошқалар.

2. Корхоналарда моддий ресурслардан тўлиқ, бир меъёрда ҳамда самарали фойдаланганлик даражасини таҳлил этиш учун шу ҳолатларни ифодалайдиган кўрсаткичлар тизимидан фойдаланиш зарур.

А) Асосий фондлар билан таъминланганлик ҳамда айланма фондлар ва маблағлар билан таъминланганлик даражаси ҳисобланади. Бу кўрсаткичларни моддий ресурсларни алоҳида алоҳида турлари бўйича ҳам ҳисоблаш мумкин. Масалан станоклар билан, хом ашё билан, электр энергия билан, ёқилғи билан ва бошқа моддий ресурслар билан таъминланганлигини аниқлаш мумкин.

Б) Моддий ресурслардан фойдаланишнинг тўлиқлигини асосан корхонанинг ишлаб чиқариш қувватидан фойдаланиш даражаси исботлайди.

В) Саноат корхоналарида меҳнатни моддий ресурслар билан таъминланганлик даражаси. Уни жами моддий ресурслар қийматини корхонада мавжуд бўлган ишчи ва хизматчилар сонига тақсимлаш натижасида аниқлаш мумкин. Бу кўрсаткични янада аниқлаштириш мақсадида моддий ресурслар қийматини фақатгина ишчилар сонига тақсимлаш натижасида ҳам аниқлаш мумкин. Уни алоҳида асосий фондлар билан қуролланганлик ҳамда айланма фондлар билан таъминганлик кўрсаткичлари бўйича ҳам аниқлаш мумкин.

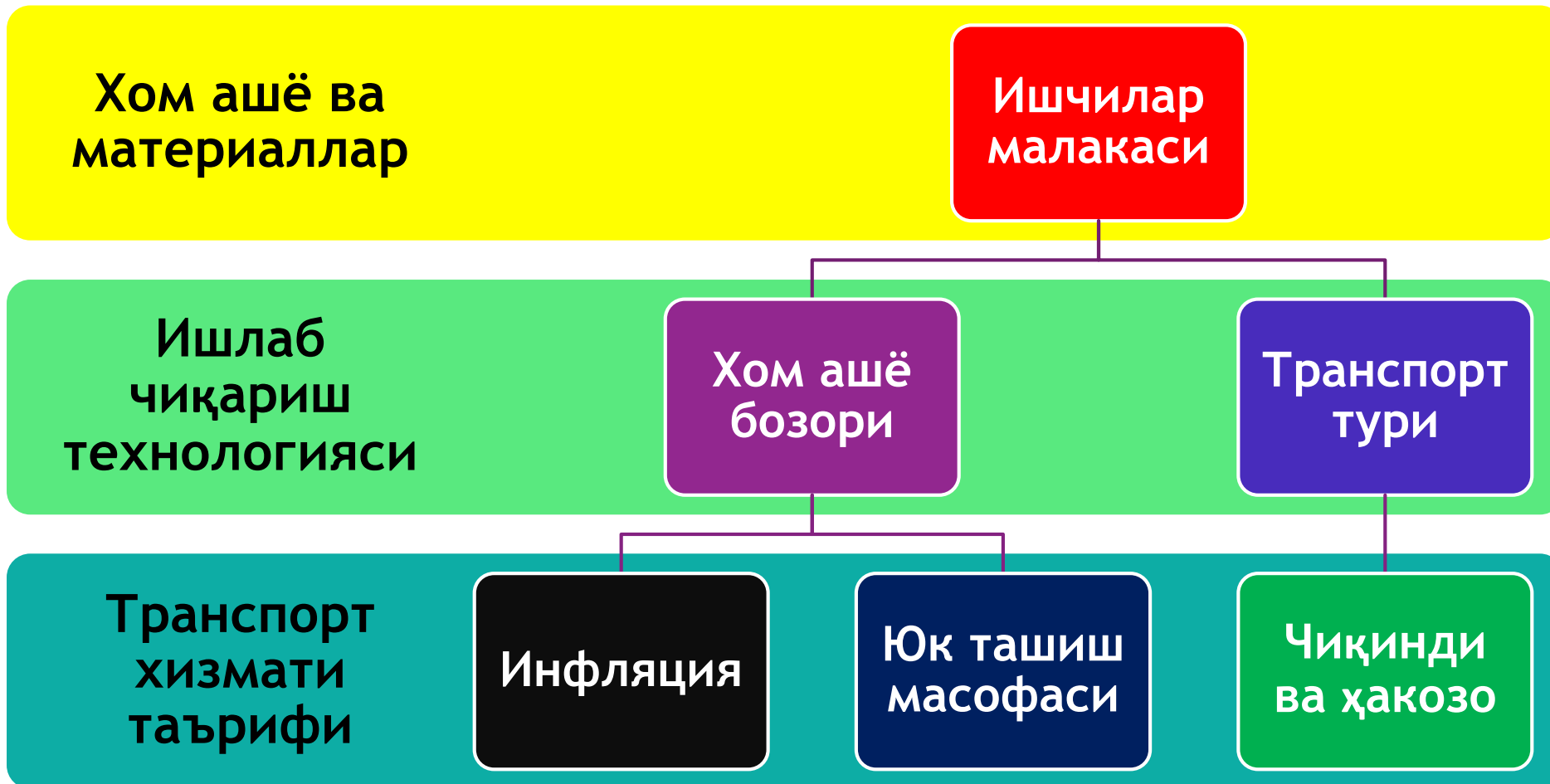

Г) Моддий ресурслардан фойдаланишни иқтисодий самарадорлигини корхоналардаги фондлар қайтими ҳамда фондлар сиғими исботлайди. Фондлар қайтимини аниқлаш учун корхонада йил давомида ишлаб чиқарилган ялпи маҳсулот ҳамда товар маҳсулоти қийматини асосий фондларнинг ўртача йиллик қийматига тақсимлаш лозим. Фондлар қайтимининг иқтисодий мохияти бўлиб корхонанинг ҳар минг сўмлик асосий фондларига тўғри келадиган ялпи маҳсулот ёки товар маҳсулотини кўрсаткичи ҳисобланади.

Материаллар харажати коэффиценти - ҳақиқий сарфланган материаллар харажатини бизнес режадагиси ҳақиқий ишлаб чиқариш ҳажмига коррективроқ қилинган кўрсаткичга нисбатини ифодалайди. Бу кўрсаткич ишлаб чиқариш жараёнида материаллар сарфидан иқтисод (ёки ортиқча сарф)га эришганлигини ифодалайди. Бу коэффицент 1 дан катта бўлса моддий ресурслардан самарали фойдаланилганлигини билиш мумкин.

	<p>Материал сифimini алоҳида кўрсаткичлари моддий ресурсларнинг айрим турларидан самарали фойдаланишни характерлайди. Улар қаторига ёқилғи сифими, материал сифими, хом-ашё сифими каби кўрсаткичларни киритиш мумкин. Одатда материал сифimini ўзгаришига бир қатор омиллар таъсир этади. Материал сифимининг омилли таҳлилининг тузилишини қуйидаги чизма кўринишида беришимиз мумкин бўлади.</p>

Материал сиғимининг омилли таҳлили

3. Республикамизда, ижара корхоналари, ҳиссадорлик жамиятлари, компаниялари, қўшма корхоналар, хусусий корхоналар ва бошқалар ташкил этилмоқда. Улар талаб ва таклифдан келиб чиққан ҳолда кўпроқ фойда олиш мақсадида ўзларининг ишлаб чиқариш фаолиятларини қонун доирасида эркин мустақил амалга оширмоқдалар. Шу ҳолат корхоналарнинг моддий техника таъминоти масалаларини ҳал этишга ҳам бевосита боғлиқдир.

Корхоналар ишлаб чиқаришини ривожланишини режалаштирадилар. Улар қисқа ҳамда узоқ муддатга мўлжалланган бўлади. Бу масалалар корхоналарнинг бизнес режаларида ва бошқа ҳужжатларда акс эттирилган бўлади.

Моддий техника маркетингини яъни бозорини ўрганиш билан биргаликда уларни қайси бозор инфратузилмаларидан сотиб олиш мумкинлигини белгилайдилар. Шу даврда товар ва хом ашё биржалари билан, сотувчилар томонидан ташкил этилаётган кўргазмалар бевосита корхоналарнинг ўзлари билан алоқларни тиклайдилар. Шу алоқалар натижасида қисқа муддатли ҳамда узоқ муддатли айрим ҳолларда эса бир марталик кучга эга бўлган шартномалар тузилади. Шу шартномаларда моддий техника ресурсларини етказиб берувчиларининг бурчлари, вазифалари батафсил акс эттирилади.

Корхонани моддий техника ресурслари билан таъминланишини таҳлили моддий техника таъминоти режасининг объектив равишда белгиланганлигини аниқлашдан бошланади.

Моддий ресурсларга бўлган талабни аниқлашда техника, хом ашё, ёқилғи-мойлаш материаллари ва бошқа материаллар бўйича белгиланган меъёрлардан қандай фойдаланилганлиги, илғор меъёрлардан хом-ашёга бўлган талабни аниқлашда, ундан қай даражада фойдаланилганлиги текширилади.

Корхоналарда ишлаб чиқариш жараёнининг бир маромда амалга оширилиши кўп жиҳатдан корхонани моддий ресурслар билан тўлиқ таъминланганлигига боғлиқдир.

Корхонани моддий техника ресурсларига бўлган эҳтиёжи икки манба ҳисобида қондирилади.

Ташқи таъминот;

▶ **Ташқи таъминот деганда** - ташқи корхоналар, хом ашё биржалари билан тузилган шартномага асосан моддий техника ресурсларини четдан етказиб берувчилардан келиб тушиши тушунилади.

Ички таъминот;

▶ **Ички таъминот деганда** - таъминот режасининг бажариши, ички ресурслардан самарали фойдаланиш, чиқиндиларни камайтириш, иқтисод режасига риоя қилиш кабилар тушунилади.

Корхоналарда моддий техника таъминоти режаларини бажарилишини таҳлил этиш учун қуйидаги жадвалдан фойдаланиш мумкин.

”ABC” акционерлик жамиятида моддий техника таъминоти режасининг бажарилишини таҳлили

Шартл и белги	Материал- ларга бўлган талаб (тонна)	Талабни қоплаш манбаи (тонна)		Шартном а тузил- ди (тонна)	Талабни шартнома бўйича қоплаш, (%)	Материал- ларни келиб тушиши (тонна)	Шартном а бажари- лиши, (%)
		Ички	Ташқи				
1	2	3	4	5	6	7	8
A	27000	1500	26500	24300	90.0	22907	94.2
B	5700	1050	5650	5420	95.0	5190	95.7

4. Корхоналарнинг материал ресурсларига бўлган талабини аниқлашда меъёрий хужжат ва меъёрий маълумотлардан фойдаланиш лозим. Саноат корхоналарида бизнес режада кўрсатилган маҳсулотлар миқдорини ишлаб чиқариш учун зарур бўлган материал ресурсларининг миқдори ва қиймати аниқланади. Яъни қанча станоклар қанча машиналар, механизмлар, шунингдек, бошқа моддий ресурслар бўйича алоҳида-алоҳида ҳисоб-китоблар қилинади.

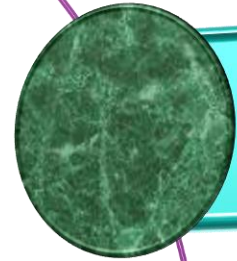
Корхоналарнинг ўзларидаги мавжуд бўлган материал ресурсларининг йил бошига бўлган миқдори йиллик инвентаризация натижасида аниқланади. Уларда мавжуд бўлган материал ресурслар корхона ишлаб чиқаришини давомийлигини таъминлаш учун етарли бўлмаган ҳоларда корхоналарни зарур бўлган материал ресурслари билан таъминлаш борасидаги шартномалар тузилади.

5. Корхонада ишлаб чиқарилган маҳсулотларнинг ўртача харажатлари яъни таннархлари - кўп жиҳатдан хом ашё ва материаллардан самарали фойдаланиш кўрсаткичларига боғлиқдир.

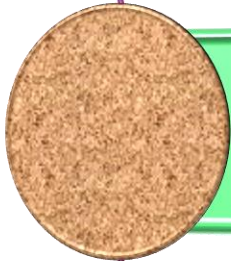
Материал ресурслар миқдорини режалаштирилган ҳажмда тайёрлаш маҳсулот ишлаб чиқариш режасини бажариш учун имконият яратади. Материал ресурслардан тежаб-тергаб фойдаланилмаса ҳамда уларнинг амалиётдаги фойдаланилиши белгиланган меъёрларга нисбатан ортиқча бўлса, у ҳолда келтирилган материаллар маҳсулот ишлаб чиқариш давомийлиги режасини бажариш учун етарли бўлмайди.

Материал ресурслардан фойдаланишни таҳдир этишдан мақсад ишлаб чиқариш жараёнида улардан фойдаланишда ортиқча сарф-харажатларга йўл қўйилган бўлса, бу ҳолда маҳсулот ҳажми қанчага кам яратилганлиги ёки моддий ресурслардан самарали фойдаланиш натижасида қанча қўшимча маҳсулот барпо этилганлигини аниқлаш бўлиб ҳисобланади.

Уларни қуйидаги усуллардан фойдаланган ҳолда ҳисоблаш мумкин:

корхонада ишлаб чиқариладиган маҳсулот бирлиги учун белгиланган харажат меъёри материал ресурсларга кетган ҳақиқий харажатлар билан таққосланади;

эришилган иқтисод ёки ортиқча харажат ишлаб чиқарилган маҳсулотнинг умумий миқдорига кўпайтирилади;

моддий ресурслардан фойдаланиш натижасида юзага келган ортиқча харажат режа бўйича кўзланган харажат меъёрига тақсимланади.

Материаллардан фойдаланишни янада чуқурроқ тадқиқ этиш мақсадида қуйидаги жадвалдан фойдаланамиз:

"ABC" акционерлик жамиятида материаллардан фойдаланишнинг таҳлили

Кўрсаткичлар	"А"	"Б"
1	2	3
1. Режа буйича маҳсулот бирлигига сарфланган материал (100 дона)	18170	13200
Хакикатда	18050	13270
- Фарки (+ , -)	-120	+70
2. Хакикатда ишлаб чиқарилган маҳсулот миқдори (100 дона)	78500	50700
3. Иқтисод (-), ортиқча (+) жами маҳсулотга (минг бирлик)	-9420	+3549
4. Қушимча еки кам маҳсулот ишлаб чиқариш	+52	-27

**Thank You
For
Attention!!!**